

ÚTKÖZBEN

HELYTÖRTÉNETI JEGYZETEK 13.

A puszta az ember tudatában, mint mondtuk már, maga a végtelenség. Olyasféle, mint a nyílt tenger, amelynek nem látni a partját, mert előtte lezárul a láthatár. Minálunk ekkora puszták talán csak a török hódoltság előtt voltak. Azután már rég elakadt a szem a dűlőutakat szegélyező fában, magányosan ágaskodó jegenyékben, s az egész Bácskaságot sűrűn át- meg átfutó országutak eperfasorában, melyeket még a Bach-korszak szorgalmazott betelepítésre, egyrészt abból a célból, hogy a szegényembernek adjon némi mellékkeresetet, másrészt hogy a Monarchia ne maradjon el oly csúfosan a nemzetközi selyempiacon Kína mögött.

De a sűrű úthálózat az egészen sajátos bácskai szórványtelepülést, a szállásokat kötötte össze, ha nem is a nagyvilággal, de lakottabb tájakkal. Talán sehol annyi szállás nem volt, mint a Bácskában. Nem alkalmi lakóhely volt a szállás, mint Európában sokfelé, s nem tavasztól őszig tartózkodott kinn a gazda, egymagában vagy a feleségével, hogy csak ellenőrizze a mezei munkákat, télre meg beköltözzék a családhoz. A szállás állandó hajlék és munkahely volt hajnaltól napestig; születéstől a haláláig legtöbbször egész életén át kinn lakott családjával a gazda, s már a ritka jómód jele volt, ha öreg korára házat tudott venni a faluban vagy a városban, miután földjét átadta a fiának vagy másnak, s jómaga birtokának járandóságából élt. Különben nemzedékek megszakítatlan sora lakott kinn a szálláson, akácfával körülállt elsődvari házában, rönkfából hasított kerítés mögött, amelyen belül az istállók, ólak és magtárak is helyet kaptak, s napok, télen hetek múltak el anélkül, hogy valakinek a jöttét jelezték volna hangos ugatással a szállás leghívebb őrzői, a kutyák.

A szálláson lakás szokását alighanem a granicsárok vezették be a tizennyolcadik század elején, amikor a katonai szolgálat helyhez kötötte őket, nem engedvén meg nekik a sűrűbb településen való lakást, minthogy épp szétszórtságuk feltételezte az állandó permanenciát. Területi honvédelem volt, amire vállalkoztak, s nemcsak az országhatár védelme, de azzal együtt a maguk földjének, házának, tűzhelyének védelmével akarták őket személy szerint is érdekeltté tenni. Az ő példájukat követték egy idő múlva a telepesek, egyrészt az intenzívebb gazdálkodás követelményének eleget téve, másrészt apák és fiúk között megosztozva a lakóhelyen.

Hazai gyarmatosok voltak a szállásiaiak, egy olyan társadalmi vegetáció megteremtői, akiket a hatóság már nyilvántartott, az adókat és illetékeket is behajtotta rajtuk, de ezért cserébe úgyszólván semmit sem adott nekik. Ha eleredtek az őszi esők, sokszor tavaszig nem jutottak a faluba vagy városba a szállásiai. Gyakran egymástól is elzárva, kilométernyi távolságban, járhatatlan utak végén, ahol a kiáltás is elhalt, s csupán az esti lámpa halvány fénye jelezte egymásnak az életet.

Mindamellett a szállási életnek is megvolt a maga szépsége. Papp Dániel és Veljko Petrović novelláiban idillikus világ a bácskai szállások világa. Babijan Lipozenčić például valóságos kiskirály a maga kétszáz lánc földjével, s patriárchális életmódja a szállást is külön kis birodalom-má avatja, a szokásjog olyan törvényeivel, amelyek a nyegle főispánt is tiszteletre készítetik.

De a szállás általában nem a kétszáz láncos gazdák lakóhelye volt. A szállások kinn lakó gazdáinak nagy része törpebirtokos volt, aki a kezdetleges gazdálkodásra berendezkedve meg se tudott volna másképpen élni. Így viszont, önellátásra kényszerülve, csak eltengődött valahogy. A

nagyobb birtokos már rendszerint nem maga lakott kinn a szálláson, hanem bérlet tartott vagy konvenció s cselédet, s csak kisebb-nagyobb időközökben tartózkodott maga is a szálláson.

Akárhogy is volt, a régi bácskai szállások népe, talán épp magára hagyatottságában, messziről, vonatablakból, átfutó kocsiról körülnézve, általában a szabadabb élet illúzióját tudta kelteni.

*

A szállások lakóházai és egyéb épületei rendszerint a földbirtok nagysága szerint változtak. A meghatározás a régi világ szóhasználatában: birtokos, már nem vonatkozott a pár holdas földművelőre. Ő csak paraszt volt, míg a birtokos már vagyonosabb gazdálkodó, száz-kétszáz holdon felül, s őt már földbirtokosként illett emlegetni. Ezer hold fölött már lehetett uradalom is a bácskai birtok neve, sőt ha egy tagban volt, mint említettük, pusztának is mondták.

A szállás úgynevezett egyenes ház volt, s a tehetőségtől meg a családtagok számától függően határozták meg a helyiségek számát és nagyságát. A szegényember szállása rendszerint a tipikus két szobából állt, középen konyhával, kihúzott eresszel, akár nádas volt, akár cserepes. S ezután, következtek a szükségnek megfelelően a többi, jobbra már a gazdasághoz tartozó épületek.

A szállás hát nem tanya volt, hanem szállás. Nem azért, mintha rendeltetésében, külső és belső berendezésében különbözött volna, mondjuk a szegedi, vagy más alföldi tanyától. A neve tette a különbséget, a neve, amelyet németek, szerbek, bunyevácok, magyarok egyformán magukévá tettek. Népeket hozott egymáshoz közelebb a szó, ezzel volt sajátosan bácskai, mint sehol a világon.

*Magyar síkon nagy iramban át,
Ha nyargal a gőzös velem
Havas, nagy téli éjjelen,
Alusznak a tanyák.*

Ady szép költői képe általánosságban ráillik a szétszórt, lombok alá bújó bácskai tanyákra is, anélkül azonban, hogy a szállás mélyebb és szélesebb, ha úgy tetszik, történelmi értelmét és bensőségesebb hangulatvilágát azzal, hogy több népi nyelvben kapott helyet, érzékeltetni tudná. „Meggzáll a madár, letanyáz a jószág”, magyarázza Móricz Zsigmond az óbecsei szállásokról szóló írásában, mint aki nomád ősök vonulását látja és honfoglalási emlékek ízét érzi a „szállás” szóban.

De Bácskában a föld megosztása folytán nem is volt igazán nagybirtok, mint északabbra. A kétszáz év előtti népes telepítések csak itt-ott hagytak meg nagyobb birtokot. A Rédek, a Cottmannok, a Grassalkovichok birtokain kívül átlagban tíz-tizenkét holdas parcellákra oszlott az egész Bácska. A többséget törpebirtokosok jelentették, a szálláslakók, nemcsak lélekszámban, de a holdak a gazdaságok számában is. Hogy aztán kialakult a maroknyi bácskai dzsentroid társadalom, az már részben a polgárisodásnak volt az eredménye és nem csupán az ősi juss gyarapodása. A Dungyerszkiek, a Szemzők és Leibachok is inkább csak újjgazdagok voltak.

Régi bácskai térképeken, Kanizsától és Bezdántól lefelé, jóval több volt a szálláscsoport, mint a képviselő-testülettel rendelkező községi vagy falusi település. Csoportosulásukat nemcsak az összetartozás, az emberi közelség vágya váltotta ki a szálláslakókból, hanem az időközben végbe ment parcellázás ténye is. Akik pedig így jutottak földhöz, azok az ottlakásukat is kénytelenek voltak az új szerzeményen biztosítani.

Az ilyen szálláscsoportokban lakók a szerencsésebbek közé tartoztak. Nem voltak annyira magukra hagyatva, mint a szétszórt, nagyobb birtokok közé szorult, vagy épp azokon szolgáló szállásaik. Kiáltani lehetett egymásnak, a kutyaugatás is áthallatszott, és fagyos téli estéken, egy-

máshoz vezető ösvényeket tapostak ki, éjfélig is elüldögélve egy-egy szálláson, beszélgetve, kártyázva, iszogatva, farsang idején még bálakat is rendezve.

Előbb-utóbb iskola is épült az ilyen szálláscsoportokban, a vasút építésénél is figyelembe vették, ha mindjárt maradtak is még gyalogolásra való kilométerek. Az ilyen szálláscsoport már majdnem falu volt. A magányosan álló szállásokat, s ezek voltak többen, a természet dajkálta vagy büntette, s az ember egyedül állt családjával és állataival, mint az őskorban, saját erejére utalva, és csak a maga emberségében bízva.

*

Ami értékessé tudta tenni a bácskai szállásokat, az nemcsak a föld minősége volt, hanem a közelség városhoz, faluhoz, s ami régen oly ritka volt: a kövesút. Az ilyen szállást neveztek tuszkulánumnak az urak, s itt élt legjobban a tanyás béres is. Mert ilyen szállások rendszerint a városiakok birtokában voltak, s a munkát a kinn lakó béres vagy feleségezte, míg a tulajdonos csak időnként látogatott ki. Ha nagyobb szállás volt, akkor vendégeket is hívtak nevezetesebb alkalmakkor, aratási ünnepre, amikor a tulajdonosnak ott kellett lenni, s átvenni az aratóktól a búzakoszorút, illetve kicsit később az új kenyeret. A téli disznóölések is nagyon megféleltek a vendéglátásra, pláne mikor már leesett a hó, és bundákba bagyulálva, csengős szánkók vitték ki a vendégsereget, s odakinn banyakemencéből áradt a meleg.

Ezek nem kastélyok voltak, még csak nem is kúriák, bár nem ritkán öt-hat szobából állt a nagyobb szállás lakóháza, s szarvasagancsokkal díszített ebédlője volt, ripszhuizatos szalonja, a sarokban zongorával, mert mindig volt valaki a társaságban, akinek az ujjai nyomán futamok csilingelték tele a házat, arról nem is szólva, hogy minden úrilánynak kellett tudni zongorázni. Előfordult, hogy külön fogat ment be vacsora után a cigányokért, s az akkor már igazán bácskai mulatság volt világos reggelig, sokszor még azután is.

A kastélyok és kúriák, melyekben a földbirtokosnak állandó lakása volt, csak itt-ott tűntek fel a nyárfasorok mélyén, virágos rondellák mögött, kavicsos felhajtóval, oszlopos tornáccal és toronnyal, ami nélküli a kastély már nem is volt kastély. Sokszor csak a torony igyekezett kastélyvá varázsolni az egyszerű szállási házat, s egy kezünkön tudnánk megszámolni az igazi, stílusos kastélyt, első helyre téve a futaki Chotek-uradalom, a csebi Dungserszki-birtok kastélyait a Bácskában. Ami előbb volt, odaveszett a török hódoltság százötven éve alatt, amint azt a romok tanúsítják.

Bács-Bodrog vármegye monografiája külön nevet talált ki ezeknek a tornyos, tornácos szállásoknak „úrilak”-nak nevezve őket, megkülönböztetésül az egyszerű, kevésbé hivalkodó, de sokszor nagyobb, kényelmesebb és impozánsabb szállásoknál, ahol néha a drága rézveretes parádés szerszámot is beakasztották a szobába, s a lehangolt zongorán kívüli esetleg ott állt a szőlőprés is.

Mintha mégse lettek volna igazi nagyurak a régi Bácskában, annak ellenére, hogy Dungserszki Gyóko százezer koronát tett a bugyellárisába, ha bement a szabadkai tavaszi vásárba, s Szemző Gyuszi csak száz koronás poénnel volt hajlandó számolni a preferánszot. Volt valami mégis, ami parlagi gavallérokka tette őket, ha tagjai voltak is a Nemzeti Kaszinónak. Talán az úi nemességük, amely nem engedte elfeledtetni velük nagyapáik küzdelmes életét. Talán a realitáshoz való különleges érzékük, hogy halálos biztonsággal tudták megítélni minden helyzetben, mi az, amin keresni lehet, s házasodni is csak úgy voltak hajlandók, ha az aszszony vagyont hozott a házhoz.

A régi urak s az arisztokraták az önmagáért való pompát szerették. Ezek inkább a feltűnést. Itt nem voltak késgyűjtemények — csak özvegy Fernbach Antalné nevét jegyezte fel a művészettörténet —, régi, válogatott könyvtárak sem igen fordultak elő a bácskai úrilakokban, de az

ezer holdas gazda is patáliát csapott, amikor megpiszkálva botja hegyével a süldők még gőzölgő trágyáját, rájött, hogy az ispán ellopta a tarkarmányból az árpat.

Először természetesen ezek az úrilakoknak és kastélyoknak nevezett szállások tűntek el, illetve alakultak át mezőgazdasági tmasz-okká, aztán a szálláscsoportok kaptak villanyt, kövesutat, hogy az igazi szállás, amelyet akácfák álltak körül, s azon túl a csend és a messzeség magánya, végleg eltűnjön a változó világban.

*

Magányosan, ameddig a szem ellát, csak nagy földterületű szállások álltak a bácskai határban. Valóságos kiskirályságok voltak az ilyen szállási oázisok a messze terjedő határban, s ha pallosjoga már nem is volt a birtokosnak, mert esztendősz szerződés kötötte kocsinhoz, béreshez, cselédhez, teljhatalmú úr volt a maga szállásán. Embersége válogatta aztán, hogyan viszonyult a munkásnéphez, s szerették-e vagy gyűlölték, akik a birtokán éltek. Legtöbbször mégis inkább az előbbi érzelem érvényesült, már az egymásra utaltságnál fogva is, ennek adott helyet a közeles élet.

De hogy milyen szokásokat vezetett be a szállásán, az már teljesen a birtokostól függött, s abba beleszólása senkinek sem lehetett. Egy nagy nevű moravicai földbirtokosról maradt fenn az anekdota, mely szerint, aki a szállása előtt vezető dűlőúton akár kocsin, akár gyalog elhaladt, kötelese volt jelentkezni nála. S ő akkor aztán vagy leültette és megvendégelve elbeszélgetett vele, már ahogy a dolga megengedte, vagy útjára bocsátotta. A szokást az egész környék ismerte és tiszteletben tartotta.

Az első világháború alatt azonban egy újonnan kinevezett járási állatorvos úgy hajtott el csészáján a szállás úrilaka előtt, hogy még csak a kalapját se billentette meg. Erre aztán a földbirtokos azon a címen, hogy hízótt ökreire kérjen eladási engedélyt, kihívatta.

— Doktor úr nem tudja, mi a rend? — kezdte magas lóról kioktatni a csodálkozó állatorvost. — A dűlőút a birtokomhoz tartozik, aki azt igénybe veszi azt én szeretem közelről is megnézni magamnak.

— Sajnálom — felelte a lódoctor, s le sem ült. — Nekem ilyesmire nincs időm. Meg aztán nem élünk már a középkorban.

— Hát akkor többet ne lássam erre! És ha mégis bátorságot venne magának, hogy erre hajtson, hát a kutyáimmal huzatom le a bakról. Megértette?

— Meg. Csak aztán ne is hívasson többet.

Azzal sarkon fordult és elment. Az eladási engedélyt sem adta meg, hanem ellenkezőleg, száj- és körömfájás címén zárlatot rendelt el a hetyke földbirtokos minden jószágára. S annak két választása volt. Vagy megköveti a lódoctor, vagy vizsgálatot kér, vagyis feljeleníti a bosszúállót. Háború volt, lassan mentek a dolgok a hivatalokban, meg aztán attól is félt, hogy kinevetik, amiért az állatorvos így megleckéztette. Inkább behajtatott hát Topolyára és személyesen kért bocsánatot földesúri önkénye miatt.

A dolog nem maradt titokban, s attól kezdve egyre többen feledkeztek meg a jelentkezésről. Sőt, jött a földreform, pár száz holdat dobrolvoljacok között osztottak széjjel, s földosztás vitte el az ominózus dűlőutat is, úgyhogy épp csak a szállására hajthatott be a birtokos, illetve úgy használhatta a dűlőutat, mint akárki más.

— Emlékszik még, Józsi bácsi, hogy maga elé citált? — kérdezte egyszer abban a megváltozott világban békés tarokkozás közben az önéretes lódoctor a topolyai kaszinóban, amelynek időközben ő is tagja lett. — Azzal fenyegetett, hogy a kutyáit is rám szabadítja. Most, látja, jönnek-mennek rajta vadidegenek és mégsem dőlt össze a világ.

— Te azt nem érted, fiam — mondta állítólag az egykori szállási kiskirály csendesén. — Volt úgy, hogy napokig nem láttam élő embert, hát alig vártam, hogy akárki rám nyissa az ajtót.

A lódoctor megértően bólogatott. Mert akkor már nemcsak azt tudta, hogy a nagyúri allűr mögött a magányos szállási ember keresett vizsgalást, hanem azt is, hogy bizony összedőlt a régi világ és sok mindent temetett maga alá. Gógós modort és önkényes eljárást is többek között.

*

Gyerekkoromban, mikor jó egyórás dőcögés után megállt a vonat Bajmokon, s a kalauz leugrott a lépcsőről, hogy harsány hangon elkiáltta magát: Bajmok, valaki mindig hozzátette: Szálljatok ki, majmok!

Nem tudom, használatos-e még ez a vidám kiszólás, amelyben annyi öngúny volt annak idején, de ennek ellenére tiszteletet keltett bennem a régi Bajmok. Mindenekelőtt az állomása, mely Zombor és Szabadka között a legnagyobb, és a legtöbb utas is itt szállt le meg fel. Az Orient-expressz ugyancsak átrohant a tájon, s olyan állomásoknál, mint Tavan-kút és Nemesmilitics, el se fűttenette magát, és Bajmokon megállt. A főnök ilyenkor feszesebben húzta ki a derekát, palacsintasütőjét fontoskodva emelte a magasba indulást jelezve, s az ügyeletes rendőr is haptákban állt, amíg el nem tűnt a vonat a Telecskai dombok mögött. Már ebből is látszott, hogy Bajmok nem akármilyen helység, hanem valahol város és falu között foglal helyet. Hogy nem lett soha járási székhely, mint a nem nagyobb és népesebb Kula vagy Hódság, annak csak az lehetett az oka, hogy a közelében nem voltak falvak, csupán szállások és puszták, melyeknek egy része Szabadkához, a másik Zomborhoz tartozott.

Viszont az ipara már a század elején fejlett volt. A vonatablakból látható nagy Lichtnecker-féle téglagyáron kívül tornyos gőzmalma volt, s a vásárokra járó mesterekből: szűcsök, szabók, papucsok többsége is Bajmokról került ki. Kitűnő kézműveseket nevelt Bajmok, akik azonban többnyire világgá mentek, Pestre vagy Bécsbe, de legalább Szabadkára, mert odahaza nem lett volna munkájuk. Ha valamelyik uraság behajtatott a nagyközségbe, mert hivatalosan az volt Bajmok neve, inkább csak javítást hozott a mesternek, vagy vitte ki azt a kastélyába. A borbély, akit a tejeskocsi zötyögtetett minden másnap a Lelbach, a Fernbach vagy a Pilaszánovics urasághoz borotválni, konvenciót kapott, mint az éves cseléd, míg a szobafestő koszt-kvartély ellenében tartotta rendben az udvarházak falait, s mivel a mázolás is mesterségéhez tartozott, a hintót szintén ő lakkozta feketére, sárgára festve be a homokfutót.

Többet nem tudott nyújtani a vidék, s nyilván ezért volt, hogy Bajmok megrekedt a fejlődésében még az első világháború előtt, és sok nála nem nagyobb község hagyta azóta messze maga mögött. Mintha Bajmok csak adni tudott volna mindig, kapni viszont nem kapott senkitől semmit.

Pedig összetételében a legtipikusabb bácskai község volt. Háromnyelvűségéhez csak a délebbre fekvő Őrszállást, vagy a még messzibb Csonoplyát lehetett volna hasonlítani, amellyel egyébként a Telecska kötötte össze. Az a hibrid egység, amelyet a német—magyar—bunyevác hatás alakított ki, akárcsak a lélekszámban kisebb Csonoplyán, a századelő éveiben még megőrzött valamit a sajátosságából. Akkor még a népviselet se vesztett ki Bajmokon, s az etnográfusok feljegyezheték, hogy a bunyevác beütés a legények virágos mellénye, s a lányok arannyal díszített bársony-pruszlikján vált szemléltetővé. Egymás szokásaiból is sok mindent átvettek, ha mindjárt a „bajmoki bicskás” elnevezést inkább talán az alliteráció szülte, mint a másoknál jellemzőbb sajátosság. És annak ellenére, hogy Hegedűs Lénárd plébános úr egy emberöltőn át háromnyelven tartotta prédikációit, s a rengeteg kör, olvasóegylet és kaszinó némi nemzetiségi elzárkózást is megengedett, mégis a béke és tolerancia uralkodott a népek között, úgyhogy a parasztnábob Beslic Lazo és Herczeg Kálmán főhadnagy úr a legteljesebb egyetértésben tarokkozottatott vasárnap délután, nem is szólva a nép együttéléséről, amely ősidóktól fogva megszokta a vegyes házasság intézményét Bajmokon. Csak Kókay Károly nyugalma-

zott aljegyző és műkedvelő nyelvész sétált aggodalmasan, zöldre fakult fekete zsakettjében örökké elégedetlenül, míg aztán harminc év előtt őt is el nem némította Bajmok zsíros, fekete földje.

*

Hogy mennyire elmosódtak már több mint száz év előtt a nyelvi és nemzetiségi határok Bajmokon, fényesen bizonyítja egy eset a szabadságharcból.

1849. március 4-én reggel ugyanis azzal költötte Speletics Bódog szabadkai képviselőt és kormánybiztost a szobalánya, hogy egy ember keresi.

— Miféle ember ilyen korán? — mérgelődött a képviselő.

— Azt mondta, csak mondjam a nagyságos úrnak, a Pájó van itt.

Erre a képviselő kiugrott az ágyból.

— Mi a baj, Pájó? — kérdezte bajmoki bizalmas emberétől, Schmidt Pájótól, aki Dragic őrnagy csapatainak minden mozdulatát szemmel tartotta.

— Összesereglett az ellenség nálunk, Bajmok fölött, a kaponyai csárda körül. Alig tudtam átjönni a sűrűn álló őrség sorai között... Szerencse, hogy Schmidtnak hívnak, így azt hitték, német vagyok...

Erre aztán futárt küldött segítségért Szegedre a kormánybiztos, Mihajlovics őrnagyot pedig, akinek az ősei aligha a Vereckei szoroson át jöttek a magyar hazába, egy csapat nemzetőrrel elindította megfigyelő előőrsként Bajmokra, ahol a kaponyai csárdánál nagyban folyt a készülődés. Ki tudja, mi döntötte el a csata sorsát. Talán a tavankúti bornak is része volt benne, hogy Gaál alezredes megerősített alakulatai Czintula Antal különítményétől és Paál Tuna feketesipkásaitól támogatva még aznap délután átszorították a Bácsér hídján az ellenséget. Még a Csicsának nevezett tizenöt fontos ágyút is elhódították a granicsároktól, úgyhogy alig egy hónap múlva — miután április 3-án véres kezitusában elfoglalták Szenttamást — egész Bácska felszabadult.

Mint tudjuk, csak egy rövid időre, sajnos. Mert amikor megindultak a cári seregek, elől a félelmetesen vágató kozák lovasokkal, Görgeynek nem maradt más hátra, mint hogy Világosnál letegye a fegyvert. De a kaponyai győzelem olyan történelmi tény, amelyet a krónikások piros tintával jegyeztek fel, nem feledkezve meg a bajmoki ember, Schmidt Pájó nevééről sem.

Pedig nem is ez volt Bajmok első történelmi szereplése, hiszen alig van még néhány olyan helység a Bácskaságban, amelynek múltja olyan messzi időbe nyúlna vissza, mint Bajmoké. Mert már 1462-ben történik említés róla, amikor Mátyás király anyjának, Szilágyi Erzsébetnek ajánlakoza az ősmagyar hangzású Bajmok nevű falut más lakott helységekkel egyetemben. A török hódoltság alatt azonban fokozatosan elnéptelenedett, majd teljesen eltűnt, úgyhogy csak 19 ezer holdat kitevő pusztája maradt meg, amelyet Szabadkához csatoltak.

Mivel azonban a közbiztonság egyre romlott, s Szabadka és Zombor között alig volt lakott hely, ahol a megyei perzekútorok biztonságban érezhették volna magukat, miután a betyárokat üldözve valahol meg kellett pihenniük. Cottman telepítési kormánybiztos azt ajánlotta Mária Teréziának, telepítesse be Bajmokat jóra való, vegyes ajkú katolikus jobbágyokkal, akik családonként egy telket, vagyis körülbelül ötven hold földet kapnának.

Azért ilyen kiterjedt birtokot, mert valamivel ott kellett marasztalni a népet. Nem nagy kedvük volt ugyanis végleg megtelepedni az irdatlan pusztaságon, ahol még a Telecskai dombok is jó fedezéket nyújtottak a betyároknak, akik közül Angyal Bandi tudvalevőleg sokáig réme volt a vidéknek. Aztán mégis ottmaradtak. Mert a földnek nagy becsülete volt, s a pandúrok is megszorodtak, nem kellett már annyira félni.

A jobbágyok között iparosok is voltak, akik céheket alakítottak, s templom is épült, továbbá egy Lóbl nevű bevándorolt 20 forint regálebér ellenében boltot is nyithatott, pontosan kétszáz évvel ezelőtt, s így Bajmok lett csakhamar a vidék legnépesebb nagyközsége.

*

Nemesmilitics egy sajátos bácskai szimbiózis szülötte. Pusztája egy ideig a militárisok birtokában volt, de azután, hogy a határvidék részben megszűnt, részben pedig délebbre húzódott, ott maradt a tízezer hold kincstári föld és nem volt, aki megmunkálja. Rédl kamarai adminisztrátor csak bérleti szerződésre toborozott telepeseket, mivel azonban a vármegye ügyeit nem lehetett nemesség nélkül igazgatni, nemesember meg kevés volt az akkori Bácskában, az egész országból csalogattak ide leszegényedett nemeseket. Ez volt sokáig az úri rezervátum, innen kerültek ki csaknem száz éven át a megye alispánjai, mintha ez a tisztaság csak nekik lett volna fenntartva. Odry, Kovács, Knézy, Paál s a főbb tisztviselők egész sora még, mivel az az előnye is megvolt Nemesmiliticsnek, hogy közel feküdt a megyeszékhelyhez, s a jó időben egy óra alatt benn volt a kocsi a tornyos vármegyeháza előtt.

De hát kezdetben nem mentek ilyen simán a dolgok. Az idesereglett nemesek segélyért folyamodtak a megyéhez, mert a kutyabőrükön kívül semmijük sem volt. Harminchat nemesi család erre negyvenezer forint ellenében — amit a községgel fizettettek ki — megkapta nemesi közbirtokként a tízezer holdat, s neve elé a „nemesmiliticsi” predikátum használati jogát.

A népi keveredésnek is bölcsője lett azután Nemesmilitics. Mert nemcsak magyar nemesek voltak a lakói. A határország lassú felszámolásával a leszerelt katonákról is gondoskodni kellett, és sokan, akik a grancisárok közül nemességet kaptak, a Vidákovicsok, Barásevicsok, Vujevicsek, otthagyták korábbi lakhelyüket és ideköltöztek. A nyelvi különbözőséget nem engedte észrevenni az egyenrangúságot biztosító nemesi cím és a közös vallás. Isten és király előtt egyformák voltak, s ezt a méltóságukat önérzetesen viselték is több mint száz éven át. Nem ok nélkül. Mert voltak a nemesi felkelések egész sorában, a napóleoni háborúkban is kardot kötöttek, úgyhogy nemcsak uralkodtak, de szolgáltak is.

De az említett száz év alatt sok minden történt a világban. A földbirtokok megoszlása is végbement többek között, ennél fogva voltak megingatottak és voltak gazdagok a községben, s miután a rendi Magyarország is letűnően volt, és megfakult a vármegye régi fénye, a nemesi cím is alaposan megkopott. Aztán jött a világháború és azzal együtt egy új világ.

Kifelé már nem volt mit mutatni. De befelé, a magányába vonulva még sokáig élte különös életét Nemesmilitics. Túlzás lenne kúriának vagy udvarházaknak nevezni a tágas nemesmiliticsi hajlékokat, amelyek különben is megfogyatkoztak és átalakultak ma már. A régi házakban mégis valami egészen sajátos légkör érezhető, mintha Jókai regényeiből maradt volna itt egy szét nem foszlott finom hangulat. A falakról itt-ott még bajuszos, komoly ősök és fejkötős nagyasszonyok tekintenek az utódokra, s egy-egy patinás bútordarab, hajlítot karosszék vagy porcelán szögekkel kiverett divány idézi a kissé megkésített biedermeier stílusában a régi idöket, mikor még Juhász Árpád járt ki Zomborból fortrét festeni a nagyszülőkről, s a legszebb fűrtöket hozták le neki a padlásról a télire eltett szőlőből, mert növényevő volt, s rá se nézett a pulykapecsenyére. Az ősiség kultusza érezhető a félhomályos, fodormentaillatú szobákban, melyekben már nem lakik senki. Múltnak és hagyománynak tisztelete szól a régi házakban, ha szavát már nincs is aki megértse. Nem a hangos, viharos múltról beszélve, s nem a látványos hagyományokat megszólaltatva, ahogy másutt a népviselet őrzi a nagyanyák divatját, hiszen itt nem köznép élt, hanem nemesség, de az elmúlás melabújában is megtartta valamit az egykori életből, amely ma már anakronizmus és szerteszálló emlék.